

Svobodna filozofija (Filozofski oddelek FF v letih 1962-73)

VOJAN RUS

Porentova 1, SI-1000 Ljubljana

IZVLEČEK

Filozofski oddelek Filozofske fakultete v Ljubljani je bil zlasti v času 1962-1973 v Sloveniji glavni nosilec duhovne svobode, politične demokracije, avtonomne in kvalitetne znanosti. Tedaj sta glavni vpliv na oddelku imela dr. Boris Majer in avtor članka, ki sta oba zelo enotno zastopala filozofsko-idejni pluralizem in odločno nasprotovala dogmatiziranju marksizma (kljub temu, da sta spoštovala vse njegove pozitivne sestavine). Slovensko filozofsko društvo je ob ustanovitvi leta 1965 postavilo kot glavni cilj: razvoj "generične filozofije", ki naj absorbira vse pozitivne dosežke vseh dosedanjih filozofskih smeri, katera je nadrejena tudi marksizmu in ki mora iti naprej od marksizma. Filozofski pluralizem (ki je v Sloveniji delno obstajal že od leta 1953) je filozofski oddelek dosledno uresničeval po letu 1962 s tem, da je intenzivno slovenski prostor seznanjal z vsemi aktualnimi nemarksističnih smeri (eksistencializem, fenomenologija, neopozitivizem, strukturalizem, freudizem-lakanizem) in da je na filozofskem oddelku in inštitutu zaposlil v veliki večini nemarksiste. Avtor navaja v študiji še številne druge preverljive dokaze o doslednem pluralizmu in demokratičnosti filozofskega oddelka v letih 1962-1973.

Ključne besede: filozofski oddelek, filozofski pluralizem, generična filozofija, slovensko demokratično gibanje 1964-1972

ABSTRACT

FREE PHILOSOPHY

(DEPARTMENT OF PHILOSOPHY IN 1962-1973)

The Department of Philosophy at the Faculty of Arts in Ljubljana was the centre of spiritual freedom, political democracy, autonomous and quality science in particular in the period between 1962 and 1973. Its most influential professors were then Dr Boris Majer and the author of this article, both of them striving with one voice for pluralism in philosophy and opposing energetically the dogmatization of Marxism (in spite of the fact that they both respected all of its positive qualities). The main goal of the Slovenian Philosophical Society at the time of its foundation in 1965 was the development of "generic philosophy", which ought to absorb all of the positive achievements in all philosophical orientations so far existing, and which ought to be superior to Marxism and even go beyond it. The Department of Philosophy was carrying out pluralism in philosophy (partly existing in Slovenia since 1953) consistently after 1962, making the Slovenian public acquainted intensively with all actualities in non-Marxist orientations

(existentialism, phenomenology, neo-positivism, structuralism, Freudianism) and employing mostly non-Marxists. In addition, the author demonstrates numerous verified proofs, in order to prove his assertion of consistent pluralism and democracy of the Department of Philosophy in the period between 1962 and 1973.

I

Zelo svetlo točko v zgodovinskem razvoju slovenskega duha, slovenske demokracije in družbe predstavlja tudi *oddelek za filozofijo* filozofske fakultete, prenovljen po letu 1962.

Slovenska filozofija je heterogena. Vendar je oddelek - kot glavna znanstvena in pedagoška enota - vtisnil pozitivnost vsej slovenski filozofiji po letu 1962. Temelji tej pozitivni usmerjenosti pa so bili postavljeni v letih 1962-1973.

Velika nuja me je spodbudila, da ob sto drugih obveznostih napišem naslednji kratki očrt zgodovine filozofskega oddelka v letih 1962-73. Čeprav je to le očrt fragmenta zgodovine slovenske filozofije, je podprt, kot bo razvidno kasneje, s številnimi *preverljivimi dokazi* in po teh dokazih se globoko razlikuje od neprestanih praznih in popolnoma neznanstvenih, politikantskih napadov, ki jih politični ideologi usmerjajo na oddelek vse od leta 1989/90.

Ker so ti organizirani in škodljivi napadi, ki trajajo že enajst let, brez odgovora, je skrajni čas, da vsaj kdo brani resnico o filozofskem oddelku. Ker se nihče drug ni lotil tega, sem se moral jaz. Nisem imel posebne želje, da pri tem omenjam sebe, nisem pa se temu mogel izogniti, saj sva temeljno usmerjenost oddelka v letih 1962-1973 zasnovala dr. Boris Majer in jaz.

Politični ideologi, ki imajo veliko kvantiteto politične moči in majhno moč znanstvene kvalitete, so se v zadnjih desetih letih lotili "preinterpretiranja" vse novejšče slovenske zgodovine od leta 1941 - in to so tako rekoč "moralni" naredili zaradi povsem razvidne družbenoideološke logike.

Oni ne gradijo sprevrženih konstrukcij samo glede filozofskega oddelka, ampak še glede večjih zadev: glede začetne narave Osvobodilne fronte slovenskega naroda in o njenih zgodovinskih rezultatih; glede Sokola; glede kvalitetnega slovenskega demokratičnega gibanja 1964-1972; glede slovenskega demokratičnega socializma v letih 1952-1971.

Te sprevržene "preinterpretacije" imajo svoj "logični" izvor v sledečem:

Ideologi so obljubliali, da bodo po letu 1990 zgradili čudovito svobodo, čudovito demokracijo, humanost in kvalitetno družboslovje - vendar ničesar od tega niso uresničili. Njihovi rezultati so povsem različni od obljub: ideologi so si prilastili monopol na družboslovnem in medijskem področju; odrinili so vse najkvalitetnejše družboslovce na rob družbe; v desetih letih niso uspeli niti za milimeter povzdigniti skromne kvalitete slovenske politike (to je tudi dosledna ocena slovenske javnosti v anketah); svoboda in vloga kvalitetnega družboslovja sta že deset let bistveno manjši kot v poznih 60-ih in 80-ih letih.

Ker ne morejo ideologi prav z nobeno kvaliteto legitimirati svojega monopola, poskušajo svojo odsotno "kvaliteto" vsaj malce povzdigniti tako, da z "preinterpretacijami" zgodovine čim bolj očrtnijo sposobnejše, da jih s popolnimi izmišljotinami čim bolj ponižajo pri neobveščeni javnosti in da zelo svetle primere, kot je filozofski oddelek, pretvarjajo v mračne.

Eden od teh sprevrženih konstruktov glasi, da je bil filozofski oddelek do leta 1990 "glavna trdnjava marksistične dogmatike".

Resnica je ravno nasprotna: med vsemi podobnimi znanstvenimi enotami v Sloveniji je bil filozofski oddelek - zlasti v času 1962-73 - glavni nosilec duhovne svobode, politične demokracije, avtonomne in kvalitetne znanosti. Glede vseh teh kvalitet je filozofski oddelek lahko tedaj tekmoval tudi s podobnimi vrhunskimi enotami kjerkoli v svetu (nekaj dokazov kasneje).

Toda ta resnica o filozofskem oddelku je slovenski javnosti že dolgo zatemnjena, posebej še v zadnjih desetih letih. Ta resnica ne more prodreti v javnost, ker ideologi razpolagajo z močnimi ideološkimi orožji, ki so poštenim in kvalitetnim znanstvenikom popolnoma nedostopna. Ideologi npr. v udarnih oddajah televizije, ki bi po definiciji morala biti najbolj objektivna, širijo že deset let popolno izmišljotino o filozofskem oddelku kot "trdnjavi dogmatizma"; ta sprevrženost preleti v nekaj sekundah v vse slovenske domove. Slovenci pa seveda nimajo časa, da bi prebrali kakšnih 80 ali 90 knjig, ki so jih slovenski filozofi napisali po letu 1960, da jih primerjajo med seboj in s knjigami v tujini. Tako nekaj minut medijske propagande zaduši v javnem mnenju resnico o petdesetletnem trdem, svobodnem in odgovornem iskanju resnice tistih filozofov, ki so jo oblikovali v desetinah knjig.

Velika družbena škoda za Slovenijo zaradi ideološkega pačenja resnice o filozofskem oddelku je v naslednjem:

- s tem se vzdržuje ideološki monopol ideologov, ki so nedorasli, da gradijo optimalno družbeno razvojno strategijo in duhovni preporod Slovenije v smeri vrednot OZN;

- pačenje resnice o filozofskem oddelku preprečuje, da bi sedanja srednja in mlajša družboslovna generacija porabila izjemna izkustva tega oddelka, kako se uspešno boriti za znanstveno kvaliteto, avtonomijo družboslovja in njegovo konstruktivno kritično vlogo v družbi;

- pačenje resnice o napredni znanstveni in družbeni vlogi oddelka za filozofijo ter lažni konstrukt, da je bil oddelek "trdnjava dogmatizma", perversno strašita sedanjo srednjo in mlado generacijo filozofov kot "obremenjeno" s "prvim grehom očetov", jo s tem zrivata v periferijo znanosti in družbe ter preprečujeta, da ona svobodno razišče izkustva slovenske filozofije v tem stoletju.

II

V nadaljevanju navajam več *preverljivih dokazov*, da filozofski oddelek FF nikoli v času 1950-1990 ni bil "trdnjava marksističnega dogmatizma", ampak da je bil - zlasti v času, ko sva imela v njem vpliv dr. Boris Majer in jaz (1962-1973) - *glavno žarišče idejnega pluralizma v Sloveniji in politične demokracije v Sloveniji*.

Ko sem po 18-letni internaciji v Beogradu prišel leta 1964 na Filozofsko fakulteto v Ljubljani, sem imel za seboj že 18 let neprestanih bojov za demokracijo in proti birokratizmu ter 15 let bojov *proti vsakemu dogmatizmu - tudi marksističnemu*. Enako dosleden nasprotnik dogmatizma je bil dr. Boris Majer.

To najino skupno stališče za znanstveno svobodo in proti vsakemu dogmatizmu - tudi marksističnemu - je odločilno oblikovalo filozofski oddelek na njegovem novem

začetku v 60-ih letih.

Zato je govoričenje, da je bil filozofski oddelek "trdnjava dogmatizma" ali totalno strokovno neznanje ali totalni cinizem.

V podrobne ocene razvoja filozofskega oddelka po letu 1973 se ne spuščam; toda tudi za razdobje 1973-1990 velja, da filozofski oddelek ni bil nikoli "utrdba marksističnega dogmatizma".

Odločna opredelitev proti dogmatiziranju marksizma velja zame (čeprav sem vedno cenil njegove pozitivne sestavine) prav od mladih let; še posebej od leta 1948.

Takoj po spopadu s Stalinom v letu 1948 sem prišel do trdnega sklepa, da vzrok krize svetovnega socializma ni samo stalinizem, ampak tudi *dogmatiziranje* marksizma, in sem bil zato njegov odločni nasprotnik.

To nasprotje dogmatiziranju samega marksizma sem odločno zastopal javno v letih 1949-52 kot slušatelj zveznega Inštituta za družbene vede, na katerem so bili zbrani vsi najsposobnejši ljudje za idejni boj s stalinizmom v Jugoslaviji, kot tudi v neposrednih razgovorih s tedaj glavnim slovenskim in jugoslovanskim partijskim ideologom, ki pa mu moja odločnost proti dogmatiziranju Marksa, Engelsa in Lenina ni bila prav nič po volji.

Ker se na njegovo izrecno zahtevo temu stališču nisem hotel leta 1953 odreči,¹ mi je bil od leta 1953 do leta 1964 (celih 11 let) preprečen vstop na filozofski oddelek ("seminar") v Ljubljani, čeprav sem bil med najboljšimi slušatelji omenjenega inštituta in najboljši v svojem letniku na beograjski univerzi; zavrnjena mi je bila tudi štipendija v Sloveniji za izdelavo doktorata, čeprav sem imel nanjo izrecno zakonsko pravico kot nosilec Partizanske spomenice 1941; grozili so mi, da ne smem nikoli priti v Slovenijo, in podobno (ko sem leta 1960 v Beogradu odlično doktoriral, nisem smel še 4 leta v Slovenijo).

Ker sem zdržal tako dolgo izključitev iz Slovenije z enako odločnostjo proti dogmatiziranju marksizma in ker sem se kot tak vsilil Sloveniji leta 1964, sem si s takim moralnim in znanstvenim kapitalom izbral pravico, da sem po letu 1964 v Sloveniji branil svobodo filozofije od politike in tudi od dogmatiziranja marksizma.

Zato je ne samo skrajno neresnično, ampak tudi skrajno žaljivo, da se pripisuje marksistični dogmatizem filozofskemu oddelku, ki sva ga začetno oblikovala Majer in jaz.

Po ločitvi prvotno združenega sociološkega in filozofskega društva sem, kot prvi predsednik novega Slovenskega filozofskega društva, imel leta 1965 na ustanovni skupščini tega novega društva referat, ki sem mu v središče in težišče postavil tezo - to tezo in referat je skupščina sprejela -, da naj si slovenska filozofija zastavi kot svoj glavni in najvišji cilj: *razvoj občegenerične filozofije*, ki naj "teži k absorbiranju vseh pozitivnih dosežkov dosedanje filozofije", dosežkov vseh dosedanjih filozofskih "smeri", "pridobitev vse dosedanje filozofije".²

V tem mojem referatu je bilo izrecno poudarjeno:

"Ti kriteriji (občegenerične filozofije - V. R.) so nadrejeni tudi klasičnemu marksizmu";³ ta je pustil neobdelana "ogromna področja", ki "jih je obdelovala in jih še obdeluje" "druga filozofija". To in celotni razvoj človeštva zahteva, da "gremo tudi dalje od klasičnega marksizma".⁴

¹ Proti dogmatiziranju marksizma sem nastopil v študiji "Nekaj vsakdanjih resnic o umetnosti", ki sem jo napisal že leta 1952 in objavil v časopisu "7 umetnosti" 25. 2. 1953. V slovenščini objavljeno v knjigi "Kultura, morala in politika", Maribor, 1969, str. 59-65.

² Žive vrednote antifasizma, Ljubljana, 1995, str. 113.

³ Ibidem, str. 115.

⁴ Ibidem, str. 115.

S temi skupnimi stališči slovenskih filozofov, že v daljnem letu 1965, smo bili mi *edini v vsej Jugoslaviji in v vseh "socialističnih deželah"*, ki smo imeli pogum, da smo marksizem odločno *podredili* generični filozofiji, ki smo si upali uradno trditi, da ima marksizem v filozofiji "ogromne praznine" in zaostanke in da treba "iti naprej od marksizma".

S tem smo marksizem kar se dá jasno in glasno *detronizirali že leta 1965 s položaja vladajoče filozofije in najodločneje nastopili proti njegovemu dogmatiziranju v kakršnikoli obliki, zlasti pa v obliki vladajoče absolutne resnice.*

S tem smo naredili *antidogmatični pluralistični korak naprej* od vse dotedanje slovenske filozofije. Pa tudi od sicer plodnega predvojnega Vebrovega "seminarja", kot tudi od številnih *filozofskih kateder (seminarjev, oddelkov) v razvitih deželah*, v katerih je po pravilu, eksplicitno ali implicitno, prevladovala *ena sama filozofska smer.*

Obnovljeni filozofski oddelek v 60-ih letih je bil torej že na svojem začetku bolj pluralistično in antidogmatično usmerjen, kot ogromna večina podobnih univerzitetnih enot v vsem svetu.

Izrazite pluralistične usmerjenosti v 60-ih letih obnovljeni filozofski oddelek ni začrtal samo deklarativno, ampak jo je tudi *dosledno uresničeval v 60-ih in 70-tih letih.*

Dokazi za pluralizem filozofskega oddelka v letih 1962-73 so v naslednjih točkah A-G.

A

Z vzpodbudo filozofskega oddelka in aktivnim sodelovanjem njegovih članov so bili že v 60-ih letih izdane Heideggerjeve "Izbrane razprave" in Sartrovi "Izbrani filozofski spisi".

Oddelek je torej pospeševal kvalitetno prodiranje fenomenologije in eksistencializma v slovenski prostor, čeprav je bila ta smer slovenskim "marksističnim" dogmatikom precej "sumljiva" (dejansko pa jugoslovanskim dogmatikom ni bila "sumljiva" vsebina te ali one smeri, ampak stopnja družbene angažiranosti konkretnih posameznikov; tako je bil v Srbiji "najbolj sumljiv" krog neopozitivistov; v Sloveniji je med leti 1950 in 1964 ter od 1969 in do danes najbolj "sumljiv" moj "marksizem"; hrvaškim politikom pa se je zdel njihov glavni fenomenolog in eksistencialist Vanja Sutlić zelo "državotvoren").

Heidegger in Sartre sta v 60-ih letih imela že izrazito prednost pred "marksizmom", saj so njuni spisi izšli takoj, ko so bili pripravljene, moja izvorna knjiga *Dialektika človeka, misli in sveta* pa je morala čakati cela štiri leta.

K izdanim Heideggerjevim in Sartrovim izbranim spisom sta člana oddelka Majer in Kalan napisala uvoda, ki sta bila zelo pozitivna za eksistencializem in fenomenologijo. Majer je dal nekaterim sestavinam eksistencializma prednost pred sodobno marksistično filozofijo,⁵ Kalan pa je označil Sartrovo filozofijo "kot indeks, ki nam omogoča spoznati način bivanja današnje dobe".⁶ S takimi ocenami *sta člana oddelka postavila Heideggerja in Sartra pred (sodobni) marksizem*, kar seveda ruši izmišljotino, da naj bi oddelek forsiral marksizem kot absolutno resnico.

Že v začetku delovanja obnovljenega filozofskega oddelka je Majer bistveno prispeval k uvajanju strukturalizma in Jerman k uvajanju neopozitivizma v slovenski prostor.

Se pravi, da so bile s sistematičnim delovanjem oddelka v že 60-ih in na začetku 70-ih let Sloveniji strokovno, objektivno predstavljene vse najbolj aktualne nemark-

⁵ Martin Heidegger, *Izbrane razprave*, CZ, Ljubljana, 1967, str. 9.

⁶ Jean Paul Sartre, *Izbrani filozofski spisi*, CZ, Ljubljana, 1968, str. 8.

sistične smeri! Torej ni bilo nobenega monopola marksizma!

Nobena strokovna enota v slovenski zgodovini ni tako temeljito kot filozofski oddelek že na prelomu 60-ih in 70-ih let podajala študentom tako bogat strokovni pregled vseh glavnih smeri filozofije v vsej zgodovini filozofije.

S tem je prenovljeni filozofski oddelek ustvarjal prvi v slovenski zgodovini - pa tudi bistveno bolj, kot številne podobne enote v razvitih in "socialističnih deželah", ki so bile podrejene eni sami filozofski smeri - vse pogoje za razvoj generične filozofije kot sinteze vsega pozitivnega v vseh glavnih smereh.

Od želja in sposobnosti konkretnih slovenskih filozofov pa je odvisno, koliko se bo generična filozofija uresničila.

Glede te osnovne nove, pluralistične usmeritve filozofskega oddelka sva bila Majer in jaz povsem enotna od začetka prenove oddelka. Samo zaradi najine trdne enotnosti je ta idejni pluralizem v Sloveniji zmagal prvič na "uradni" ravni in za vse večne čase; brez najine enotnosti bi tedaj sigurno propadel.

Z omenjenimi Majerjevimi ocenami eksistencializma je bil zelo nezadovoljen dotedanji glavni slovenski "marksistični" ideolog, ki mi je zato izrecno predložil skupno akcijo proti Majerju. Iz konteksta ponudbe je bilo jasno, da naj bi jaz s to "akcijo" dobil glavno politično-ideološko pozicijo v partiji in v politiki. To "akcijo" in ponudbo sem takoj odklonil in Majer je zato lahko napredoval na vseh področjih.

Samo zaradi takih *odločnih antidogmatičnih stališč* je tedaj filozofski in idejni pluralizem v Sloveniji dokončno zmagal že v 60-ih in 70-ih letih in zato nikoli ni mogel biti več porušen; čeprav je bil po letu 1990 zopet izjemno ogrožen, sedaj seveda ne od "marksističnega" dogmatizma, ampak od določenega drugega dogmatizma.

Pri omenjeni zmagi pluralizma v 60-ih letih je moje zadržanje in odločanje imelo povsem konkretno težo in vpliv; ker sem edini v prenovljenem oddelku imel doktorat in s tem ključ za napredovanje vseh drugih; ker sem bil tedaj predstojnik oddelka; ker sem bil v vsej Jugoslaviji zelo spoštovan kot filozof in družboslovec (po simpoziju v Novem Sadu leta 1964 so me številni jugoslovanski družboslovci ocenili kot kvalitetno prvega družboslovca); ker si vodeči slovenski organi niso upali preveč drezati vame zaradi velikih krivic, ki so mi jih naredili v času 1946-1964; ker sem bil nosilec Partizanske spomenice 1941 in ker sem bil od leta 1948 med tistimi, ki so najbolj nastopali proti dogmatiziranju marksizma.

Zaradi vseh navedenih dejstev je *nakladanje o dogmatizmu in monopolizmu filozofskega oddelka največja laž!*

B

Pluralizem se je v slovenski filozofiji že v 50-ih, zlasti pa v 60-ih in 70-ih letih dosledno uresničeval tudi s tem, da je bilo vedno v glavnih filozofskih institucijah - na filozofskem oddelku na FF in na filozofskem oddelku na Inštitutu za sociologijo in filozofijo - *vedno skozi vseh zadnjih 40 let socializma (1950-1990) več (ali celo veliko več) nemarksistov kot marksistov.*

To je seveda dokaz stalnega idejnega pluralizma oddelka in vse slovenske filozofije (k temu spadajo tudi kvalitetni nemarksisti v teologiji) in odsotnosti "marksističnega monopola" v Sloveniji.

Med leti 1953 in 1960 je bilo v tedanjem filozofskem "seminarju" na FF 5 nemarksistov (eden le krajši čas) in 2 marksista; torej je bilo razmerje 2:1 v *korist nemarksistov.*

Dokaz, da že tedaj v 50-ih letih ni bilo absolutne vladavine marksizma in da je bil marksizem tedaj *zapostavljen*: med tem, ko skoraj ni bilo nobenih predavanj iz marksistične filozofije (predavatelj je bil stalno odsoten), je partija zelo rada v seminarju

zaposlovala nemarksiste; nikakor pa tedaj *ni hotela* spustiti v "seminar" na FF obeh za filozofijo *najsposobnejših* "marksistov" - Majerja in mene -, ampak sva morala 17-19 let po osvoboditvi opravljati druga *težaška* dela. Majer je moral predavati na srednjih šolah; jaz sem moral v Beogradu delati v fiskulturi, na radiju in nato deset let noč in dan pisati strokovne ekspertize - ekonomske, sociološke, zunanjepolitične - za jugoslovansko zunanjo politiko za bedno plačo; v Slovenijo sem se vrnil reven kot cerkvena miš.

V času 1962-1973 - ko sva z Majerjem še lahko vplivala na filozofski enoti na FF in v inštitutu - je bilo v obeh oddelkih *11 nemarksistov* in *3 "marksisti"* (pogojna formulacija). Razmerje je bilo očitno zelo *v korist nemarksizma* - odnos 11:3 in po odhodu Majerja celo 11:2, torej *skoraj šestkrat več nemarksistov*.

Ves čas, ko sva bila vplivna Majer in jaz, ni bil odstranjen ("upokojen") noben nemarksist na nobenem od obeh omenjenih oddelkov.

Zelo ugoden položaj nemarksistov v tem času ilustrira primer posameznika, ki v kakšnih 15-20 letih polne zaposlitve v oddelku ni objavil niti enega samega najkrajšega člančka in ki je že zdavnaj izčrpal vse zakonske roke za ponovno izvolitev - pa sem ga jaz kot predstojnik oddelka, zaradi pluralistične širine, obdržal na oddelku kljub vsem zakonskim predpisom.

V nasprotju s to izjemno širino za nemarksiste pa ni mogel sodelovati na oddelku niti kot honorarni predavatelj marksist z odličnim predvojnim doktoratom. Ta je v času obnovljenega oddelka napisal več strokovno povsem neoporečnih zgodovinsko filozofskih knjig, ki so bile strokovno boljše od marsičesa nemarksističnega.

Tudi v tem primeru sem se kot predstojnik oddelka osebno zavzemal za ista pluralistična in strokovna merila, ki so bila izjemno popustljiva za nemarksiste; vendar nisem uspel, ker je bil antimarksistični ideološkopolitični ekskluzivizem dosti močnejši od mene. To pa je seveda očitni dokaz, kako *malo vpliva* je imel v Sloveniji in v oddelku "marksizem" v času mojega predstojništva in da je bil marksizem zapostavljen.

Posebej sem se potrudil, da je, ker na oddelku ni bilo prostih mest, stalno predavateljsko mesto na Akademiji za dramsko in filmsko umetnost dobil prvi slovenski frojdist-lakanovec, ki pa je mesto odklonil kot "neaktualno"; kar je dokazovalo, da zunaj oddelka obstajajo mnogo močnejše ideološkepolitične pozicije.

O drugih *izjemno ugodnih pogojih* za slovenske nemarksiste bodo dokazi navedeni še kasneje.

C

V času vpliva Majerja in mene (1962-73) je bila *samo čista znanstvena in strokovna kvaliteta edino merilo* za delo filozofskih oddelkov, in niti najmanj kakršnakoli "zvestoba marksizmu".

Bil sem mentor prvim trem doktorandom v Sloveniji po drugi svetovni vojni (Majer, Kalan, Jerman) in vsi trije doktorati so bili *znanstveno zelo kvalitetni*.

Od teh treh doktorandov sta bila dva nemarksista in eden marksist; zopet razmerje 2:1 *v korist nemarksizma*.

V prvem strokovnem razgovoru z obema doktorandoma nemarksistoma sem takoj na začetku sam, samoiniciativno poudaril, da nikakor ne želim, da se vnašajo v njune doktorate na silo kakršnekoli "marksistične sestavine", ampak mora biti *vodilo samo znanstvena resnica*, se pravi, kaj sta Aristotel in Lukaszewicz *v resnici* pisala in kaj to filozofsko pomeni.

Pri meni so tedaj z največjo lahkoto magistrirali pravkar pri meni diplomirani štirje študentje, ki so bili *vsii nemarksisti*; to so bili prvi štirje filozofski magisteriji v Sloveniji po drugi svetovni vojni. Za njimi pa sta magistrirala dva marksista; in zopet je

bil odnos 2:1 v korist nemarksizma.

Nemarksistu sem prvemu ponudil mesto asistenta pri meni in sicer za etiko; šele, ko je ta odklonil (verjetno zato, ker je bila tedaj v vsej Jugoslaviji etika za določeno filozofsko smer "popolnoma neutemeljena"), sem ponudil isto mesto mlajšemu marksistu, ki pa je tudi raje šel drugam.

Ni bilo torej nobenega boja za "vladajočo pozicijo" v oddelku, saj je oddelek ni imel.

Imel pa je znanstveno kvaliteto, ki bi bila lahko sodobnikom in prihajajočim vzor!

Komaj so mladi *nemarksisti* pri meni magistrirali, že so se zelo ugodno zaposlili na inštitutu, ki ga je vodil filozofski oddelek FF. *Nemarksizem* je tudi tu imel *veliko prednost* in ugodnost, če primerjamo njihovo izjemno ugodno strokovno pot s preje omenjenimi tremi "marksisti" (M., R., L.) in z njihovo težko potjo.

Delo na inštitutu sem tem mladim nemarksistom omogočil predvsem jaz, ker sem kot (tedaj) edini povojni slovenski doktor filozofije samo jaz lahko vodil znanstvene projekte z dovolj denarja, na katerih so se s polno plačo zaposlili *izključno nemarksisti*.

Jaz sem od teh projektov, katerih nosilec sem bil, dobival sramotno nizek honorar, čeprav sem - poleg izdelave načrtov raziskav - še sam izdelal daleč najbolj kompleksno študijo *O nekaterih osnovah etike* (Ljubljana, april 1968, 327 strani), ki je dobila odlično oceno dr. Branka Bošnjaka iz Zagreba.

To veliko in nepravično finančno nesorazmerje v inštitutu v škodo "marksizma" mi ni povzročalo nobenih duševnih težav.

Najbolj mučno notranje, duševno razpotje v mojem življenju pa je bilo v tem, da so posamični od mladih nemarksistov s težkimi in povsem neutemeljenimi, nestrokovnimi obdolitvami obkladali kar vse antifašistične borce: čeprav nisem tega z ničemer pokazal, sem se sam intenzivno in mučno vpraševal, kakšen smisel ima moje potrpežljivo sodelovanje z njimi.

Težki, nepravični in nestrokovni udarci so padali vsevprek in (objektivno) tudi na tiste moje soborce za svobodo, ki niso nikoli pripadali partijskemu monopolu, ampak so se moralno povsem čisti tolkli kot lévi v prvih bojnih vrstah vseh najtežjih antifašističnih bojišč in so pred mojimi očmi, ob meni padali mučeni in ustreljeni kot talci, zaporniki in partizani.

Bila je težka dilema: ali naj kot udeleženec bojev za svobodo od leta 1941 strokovno sodelujem s tistimi, ki so tudi čiste borce za svobodo in človečnost nepravično in površno obtoževali - ali naj se od njih popolnoma distanciram (kar je demokratična pravica vsakogar)?

V tej najtežji dilemi v mojem življenju sem se odločil, da intenzivno strokovno pomagam vsem študentom in kandidatom in tudi kritikantskim mladim nemarksistom.

K tej odločitvi sta me nagnila dva premisleka. Prvi, da se boj mojih padlih soborcev najbolj častno nadaljuje, če humani antifašisti in socialisti *prinašamo slovenskim ljudem* - in tudi našim preganjalcem - *bistveno večjo duhovno svobodo, kot vsa dosedanja zgodovina in več, kot je je kjerkoli v svetu*, in če s potrpežljivim sodelovanjem poskušamo pokazati našim kritikastrom, da se lahko z znanstveno metodo prebijejo iz svojih esejističnih težav v večjo duhovno svobodo, plodno znanstveno iskanje zgodovinske resnice. Drugi, da so zaradi napačne dvajsetletne politike partije filozofski strokovnjaki zelo maloštevilni in da je treba iskati vse možnosti, da izpolnimo duhovne praznine in zaostanke.

Največ svobode imata filozofija in družboslovje tam, kjer vodstvo družbe in vodstva filozofije ter družboslovja dajejo najboljše možnosti svojim najostrejšim kritikom.

Sedanja srednja in mlada generacija slovenskih filozofov sta lahko ponosni, da je Majerjeva in moja usmeritev že v 60-ih in 70-ih letih prinesla v Slovenijo več duhovne

svobode kot vsa prejšnja slovenska zgodovina in tudi več, kot jo je v sodobnih razvitih državah!

To največjo svobodo (npr. da površno kritizirajo tudi ves antifašizem) so najostrejši kritiki vladajočih vrednot dobili samo v Sloveniji.

Take velike svobode niso nikoli imeli sodelavci tistih inštitutov, ki jih finančno vzdržujejo vlade v razvitih deželah. Nemogoče si je zamisliti, da bi na primer v angleških znanstvenih inštitutih dobili najboljše možnosti tisti, ki bi najostreje napadali angleške bojovnike proti fašizmu.

Veseli me, da smo prav mi dali največjo možnost izbire vsem, ki so trkali na vrata zgodovine. Kako so jo porabili, naj pove zgodovina!

E

Kot predstojnik oddelka za filozofijo sem povsem samoiniciativno, v trenutku, ko sem bil še v najboljši poziciji, uvedel demokratično novost: da mandat predstojnika oddelka *ni trajen*, ampak *zamenljiv* na dve leti.

Tako je marksizem "sestopil z oblasti" v našem oddelku veliko prej kot partija (15 let prej) in ta moja pobuda je kmalu zajela velik del univerze.

Do takrat je prevladovala praksa trajnega mandata ordinarija predstojnika, kar je ordinarijem dajalo udobno gotovost. Torej je bil "marksizem" tudi glede vodenja filozofskega oddelka *najbolj demokratičen* in najbolj pluralističen, najmanj avtokratski.

Ker sem imel dotedaj že veliko izkušenj z ljudmi nasploh, sem se zavedal, da je zame samega moj prostovoljni "sestop z oblasti" močno tvegan; vendar sem ga uresničil z željo, da humani levičarji tudi glede tega prinesemo *največjo dejavno* svobodo in demokracijo.

Tako uvedena zamenljivost predstojnika oddelka in ta prostovoljni "sestop marksizma" sta odprla vodilno mesto oddelka in filozofije tudi nemarksistom in v petnajstih letih (1975-1990) so mesto predstojnika filozofskega oddelka, ki je obenem najbolj vplivno mesto v slovenski filozofiji, *nemarksisti zavzemali večkrat kot marksisti*.

Tudi ta dejstva odpihnejo pravljico o "absolutni vladavini" marksizma v filozofiji.

Ko sem imel najmočnejše pozicije v slovenski in jugoslovanski filozofiji in tudi ko sem jih zaradi sankcij politike v začetku 70-ih let izgubil, sem vedno pomagal številnim, za katere sem vedel, da že desetletja delujejo proti meni ali pa so drugačnih nazorov, ne da bi za svojo pomoč zahteval konkretne protiusluge. Nisem bil naiven, ampak sem menil, da dejavna demokratičnost in pluralizem zahtevata tako etično ravnanje.

Čeprav sem dobro vedel za negativna stališča zagrebških in beograjskih "praksistov" proti meni, sem jih odločno in zelo uspešno branil z intervencijami pri Titu in na zveznih partijskih kongresih pred represijo; ta obramba brez vsake protivrednosti (točneje: z njihovimi udarci kot "plačilom") mi je bila vpisana pri politiki kot težak doživljenski "greh".

Sedanje srednje in mlade generacije slovenske filozofije so lahko ponosne na to, da so prenovitelji tega oddelka prakticirali visoko etiko kot nujno sestavino idejnega pluralizma.

F

Nobena filozofska enota v svetu ni tako intenzivno in uspešno *demonirala političnega monopola* in tako *uspešno razvijala konkretno demokracijo v svoji deželi*, kot filozofski oddelek v letih 1964-1972.

V tem času je bil filozofski oddelek na čelu *najbolj kvalitetnega* antistalinističnega in demokratičnega gibanja v vseh "socialističnih deželah".

Filozofski oddelek - profesorji in študenti - je v 60-ih letih in na začetku 70-ih let med vsemi podobnimi enotami največ prispeval k najuspešnejšemu socialnemu, ekonomskemu ter celovitemu nacionalnemu razvoju Slovenije v njeni zgodovini.

Seveda tega celovitega razvoja ni vodil sam oddelek, ampak številni kvalitetni socialistično usmerjeni ustvarjalci na vseh področjih. Vendar je med vsemi podobnimi enotami filozofski oddelek takrat največ naredil za to, da je tedaj v Sloveniji povsem prevladal duh svobode, demokracije, socialnosti, izvirnosti in ustvarjalnosti. Oddelek je takrat največ naredil, da smo v Sloveniji zgradili najboljšo nacionalno strategijo nacionalnega napredka v pogojih ekonomske razvitosti (časopis *Anthropos* v letih 1969-72; študija *Vojan Rus, Poštenost in znanost*⁷).

Posebno pomembno nacionalno in mednarodno vlogo je imel tedaj filozofski oddelek z zelo aktivno neposredno udeležbo v vodenju demokratizacije Slovenije, v zamenjavi partijskega monopola s političnim pluralizmom v najbolj izrazitih političnih institucijah: v republiški Skupščini, na kongresih zveze komunistov, v Socialistični zvezi in drugih družbenopolitičnih organizacijah.

Filozofski oddelek je tedaj imel velik delež v tem, da je bilo tedanje slovensko demokratično gibanje (1964-72) uspešnejše kot vsa druga antistalinistična gibanja v vseh "socialističnih deželah"; zlasti s tem, da mu je edinemu uspelo večletno vnašanje pluralizma v glavne politične institucije.

Filozofski oddelek je imel tedaj tudi velike mednarodne uspehe s spodbujanjem kvalitetne demokratizacije v "socialističnih deželah". Številni udeleženci bodoče "čehoslovaške pomladi" v letu 1968, ki je bila najbolj kvalitetno demokratično antistalinistično gibanje, so nam izjavljali v letih 1965-68, na obiskih v ČSR in srečanjih, da so jim bile zlasti koristne ideje članov filozofskega oddelka glede odločnega pretvarjanja komunističnih strank iz nosilcev monopola oblasti v demokratične organizacije političnega pluralizma in v uvajanju vsesplošne demokracije.

Če ne bi bilo sovjetske oborožene intervencije v ČSR v letu 1968, bi tedaj Čehoslovaška in Jugoslavija s svojim naprednim prenovitvenim zagonom spodbudili veliko bolj brezbolni in plodni prehod v humano, demokratično družbo vsega ogromnega "socialističnega bloka", kot je sedanja kaotična tranzicija vzhodne, srednje in jugovzhodne Evrope (Balkana).

Podrobnejše dokaze o tem sem navedel v študiji ZGODOVINSKO DRUŽBENA PRAKSA KOT GLAVNO MERILO KVALITETE FILOZOFIJE IN DRUŽBENIH VED.⁸

V tej aktivnosti je oddelek imel podporo velike večine najkvalitetnejše slovenske inteligence zelo različnih nazorov, o čemer pričajo tudi objave v letnikih 1969-1972 časopisa *Anthropos*. Podpora intelektualcev različnih nazorov pa je seveda še en dokaz, da je bila dejavna usmeritev oddelka pluralistična in demokratična, saj oddelek ne bi dobil široke podpore intelektualcev, če bi bil dogmatičen in marksistično monopolističen!

G

Natančna informiranost o *dejanskih*, konkretnih ideoloških stališčih partije v razdobju 1964-1990, do njenega "sestopa z oblasti", odkriva povsem drugo podobo od gromkih partijskih "marksističnih" deklaracij, ki so res v političnih referatih dajale videz, kot da je v deželi do leta 1990 "vladal marksizem".

Sredi 70-ih let so mi glavni politični funkcionarji poudarili v uradnih razgovorih

⁷ Čarnijev zbornik (1931-1996), Ljubljana, 1998, str. 483-502.

⁸ *Anthropos*, št. 1-3, 1999, str. 297-311.

zelo odločno, jasno in brez prikrivanja, da povsem odklanjajo mojo filozofsko usmeritev, ki je bila večstranska: filozofska antropologija, etika, estetika, ontologija, gnoseologija, aksiologija (teorija vrednot), in obenem posebej poudarili, da popolnoma podpirajo samo marksizem kot zgodovinski materializem in nosilce te smeri.

S tem je partijska ideološka politika *dejansko* (v nasprotju z deklarativnimi hvalnicami "marksizmu") že pred 25 leti - že 15 let pred spremembo oblasti v letu 1990 - *popolnoma politično in dejansko potisnila v stran skoraj vse dele* možne marksistične filozofije: filozofsko antropologijo, etiko, estetiko, ontologijo, gnoseologijo in aksiologijo.

S tem je bila *dejansko s partijske strani likvidirana* tudi sicer votla pravljica (dokaze o drugih vidikih njene votlosti sem dal v prejšnjih točkah) o "popolni vladavini" marksistične filozofije v Sloveniji.

Vzroki za votlost te pravljice pa so bili različni: medtem ko smo demokratični filozofi samoiniciativno odločno odklanjali monopol marksizma in gradili filozofski pluralizem, je partija večino marksizma zavrgla, ker ji je bil napoti (razvoj marksistične etike bi npr. prinesel več kritike partijskega monopola in privilegijev; zato je bila etika zelo nezaželena).

Celo zgodovinski materializem - edini del marksizma, ki ga je partija po sredini 70-ih let še priznavala - je ostal precej vpliven *samo do leta 1980*.

Gre za naslednji popolni preobrat v letih 1981/82 v partijski ideološki politiki: *v trenutku, ko je partija za svojega glavnega in edinega političnega partnerja izbrala Novo revijo - v letih 1981/82 - preneha kakršenkoli vodilni politični vpliv vsakega marksizma - tudi marksizma omejenega izključno na zgodovinski materializem*.

"Vodilna" ideološkopolitična vloga marksizma je bila torej povsem *politično likvidirana* od partije že *deset let* pred njenim sestopom z oblasti.

Za kompartijo postanejo že v letu 1981 *glavne nemarksistične smeri* (ne glede na pogoste ritualne "marksistične" fraze v referatih): fenomenologija in eksistencializem, neopozitivizem, freudizem-lakanizem, antiprodukcijski filozofski anarhizem.

Popolna prevlada nemarksističnih filozofskih smeri v kompartijski ideološki politiki po letu 1981/82 je jasno, nedvosmiselno razvidna iz glavnih referatov na zadnjem velikem *partijskem* ideološkem posvetu 5. in 6. januarja 1989 v Ljubljani.

V objavljenih dveh glavnih referatih⁹ na tem posvetu so izjemno hvaljene navedene nemarksistične smeri (razen filozofskega anarhizma); niti besedice pa ni rečeno o marksizmu, čeprav so filozofi "marksisti" predstavljali po *znanstvenih* merilih daleč najbolj kvalitetno laično skupino (poleg zelo kvalitetnih filozofov teologov).

Partija seveda nikoli ni marala znanstvene kvalitete.

S tem partijskim posvetom je bila *popolnoma končana (tudi formalno)* pravljica o "absolutni vladavini" marksistične filozofije v Sloveniji: česa takega nikoli ni bilo iz takih ali drugačnih navedenih razlogov!

Še metodološka pripomba: izraz "marksistična filozofija" sem v tem pregledu največkrat pisal v narekovajih, saj sem ta izraz uporabljal samo *približno in pogojno*, ker so med "marksističnimi filozofi" v Sloveniji obstajale velike teoretične razlike, večje kot v katerikoli drugi smeri, in ker za mene ta oznaka "marksizem" v *bistvu* ne velja.

Veliko sestavin marksizma zelo cenim, povsem enako kot v preteklih 62 letih. Vendar so mi bili še bližji od marksizma aristotelizem, evangelsko krščanstvo in masa-rykovstvo.

⁹ Marksistični center CK ZKS, Družboslovje na Slovenskem, Gradivo za posvet, 2. zv., Ljubljana, december 1988, str. 1-22.

Najvažnejše pa je, da sem izdelal že do leta 1964 *povsem izviren* filozofski sistem, ki presega marksizem, in bi bilo zato neznanstveno, če bi se *podrejal* klasičnemu ali kateremukoli marksizmu.

III

Upam, da lahko v zaključku, na osnovi vseh *dokazov*, ki sem jih zapisal v II. oddelku, kot zgodovinsko *dokazano* izpostavim trditev: *slovenska filozofija je lahko ponosna na svoj filozofski oddelek!*

LITERATURA

Anthropos, letniki I-XXX (1969-1999).

Družboslovje na Slovenskem, gradivo za posvet, 2. zvezek, Ljubljana, 1988, Marksistični center CK ZKS.

Heidegger, Martin, Izbrane razprave, Ljubljana, 1967, CZ.

Jerman, Frane, Med logiko in filozofijo, Ljubljana, 1971, CZ.

Majer, Boris, Med znanostjo in metafiziko, Ljubljana, 1968, CZ.

Rus, Vojan, Žive vrednote antifašizma, Ljubljana, 1995, ČZP Enotnost.

Rus, Vojan, Poštenost in znanost, Čarnijev zbornik (1931-1996), Ljubljana, 1998, str. 483-502.

Rus, Vojan, Zgodovinska družbena praksa kot prvo merilo znanstvene kvalitete družboslovja in filozofije, Anthropos, št. 1-3, 1999, str. 297-311.

Sartre, Jean Paul, Izbrani filozofski spisi, Ljubljana, 1968, CZ.